

उच्च अदालत पाटन

वर्ष १

अङ्क ८

इ-बुलेटिन

माघ २०८१

मासिक समीक्षा कार्यक्रम सम्पन्न

उच्च अदालत पाटनको चालु आ.ब. को वार्षिक कार्ययोजनाले मंसिर महिनाको लागि निर्धारण गरेका लक्ष्य एवम् प्रगतिका सम्बन्धमा मिति २०८१।१।२ गते यस अदालतमा आन्तरिक समीक्षा कार्यक्रम सम्पन्न भयो। वार्षिक कार्ययोजनाले मंसिर महिनामा कुल १०२६ थान मुद्दा फछ्यौट गर्ने लक्ष्य लिएकोमा कुल १०२३ थान अर्थात कुल लक्ष्यको ९९.७० प्रतिशत मुद्दा फछ्यौट भएको थियो। यस अदालतका

सम्पूर्ण न्यायाधीश, रजिष्ट्रार तथा अन्य कर्मचारीहरूसमेतको उपस्थितिमा सम्पन्न भएको उक्त कार्यक्रममा मंसिर महिनामा सर्वैभन्दा बढी १७२ थान मुद्दा फैसला गर्नुहुने माननीय न्यायाधीश श्री ऋषि राजभण्डारीलाई माननीय कायम मुकायम मुख्य न्यायाधीश श्री लालबहादुर कुँवरले खादा लगाएर सम्मानसमेत गर्नुभएको थियो।

माननीय न्यायाधीश श्री राधाकृष्ण उप्रेतीलाई स्वागत

उच्च अदालत जनकपुर, राजविराज इजलासबाट यस अदालतमा सरुवा भई आउनु भएका माननीय न्यायाधीश श्री राधाकृष्ण उप्रेतीलाई यस अदालतमा मिति २०८१।१।११ गते हार्दिक स्वागत गरियो। सर्वोच्च अदालतको मिति २०८१।६।१३ को निर्णयानुसार यस अदालतमा सरुवा भई आउनुभएका माननीय न्यायाधीश उप्रेतीलाई यस अदालतका माननीय कायम मुकायम मुख्य न्यायाधीश श्री लालबहादुर कुँवरले अन्य न्यायाधीश, रजिष्ट्रार तथा अधिकृत कर्मचारीहरूसमेतको उपस्थितिमा खादा लगाएर स्वागत गर्नु भएको थियो।

दोलखा जिल्ला अदालत र अर्धन्यायिक निकायको निरीक्षण

मिति २०८१।८।२६ गतेदेखि ऐ. २९ गतेसम्म उच्च अदालत पाटनका माननीय न्यायाधीश श्री ऋषि राजभण्डारीबाट दोलखा जिल्ला अदालतको न्यायिक कामकारवाहीको सम्बन्धमा निरीक्षण सम्पन्न भएको थियो। सो क्रममा अघिल्लो आ.ब. बाट लगत सरी आएका मुद्दाको संख्या, चालु आ.ब. मा दर्ता भएका मुद्दाको संख्या, फछ्छौट भएका मुद्दा संख्या, चालु आ.ब. को अन्त्यमा १८ महिना पुग्ने मुद्दाको संख्या, फैसला कार्यान्वयनको अवस्थासमेतमा केन्द्रीत भई निरीक्षण भएको थियो। निरीक्षणको क्रममा पुराना मुद्दालाई प्राथमिकता दिई फछ्छौट गर्नुपर्ने, सेवाग्राहीको अपेक्षानुसार न्यायिक कार्य गर्न प्रयत्नशील रहनुपर्ने, समयमै फैसला कार्यान्वयन गर्नुपर्नेसमेतका विषयमा माननीय न्यायाधीशले निर्देशित गर्नुभएको थियो। उक्त अवधिमा माननीय न्यायाधीश राजभण्डारीबाट मालपोत कार्यालय तथा कारागार कार्यालयसमेतको निरीक्षण भई उक्त कार्यालयहरूबाट हुने कामकारवाहीको सम्बन्धमा जानकारी लिई आवश्यक निर्देशनसमेत दिनुभएको थियो।

कानूनका विद्यार्थीसँग छलफल कार्यक्रम सम्पन्न

चामुण्डा माध्यामिक विद्यालय, जोरपाटी, काठमाण्डौमा कानूनतर्फ कक्षा ११ र १२ मा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले मिति २०८१।९।१८ गते यस अदालतको अवलोकन/भ्रमण गर्नुभएको थियो। अदालतको अवलोकनपश्चात उक्त विद्यालयको अनुरोधमा भ्रमणमा आएका विद्यार्थीहरूलाई यस अदालतमा हुने मुद्दा दर्ता तथा सुनुवाइको प्रक्रियासमेत न्याय र कानूनका समग्र विषयमा जानकारी प्रदान गरिएका थियो। यस अदालतका माननीय न्यायाधीश श्री विदुर कोइरालाले विद्यार्थीहरूले उठाएका जिज्ञासालाई सम्बोधन गर्दै न्यायिक प्रक्रियाका बारेमा जानकारी दिनु भएको थियो।

शपथ कार्यक्रम सम्पन्न

मिति २०८१।९।२२ गते यस अदालतका माननीय कायम मुकायम मुख्य न्यायाधीश श्री लालबहादुर कुँवर समक्ष ऋण असुली पुनरावेदन न्यायाधिकरणका पुनरावेदन सुन्ने अधिकारी श्री शेखर प्रसाद पौडेलले बैंक तथा वित्तीय संस्थाको ऋण असुली ऐन, २०५८ को दफा ४३ मा भएको व्यवस्था बमोजिम पद तथा गोपनीयताको शपथ लिनु भएको थियो। नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषदको मिति २०८१।८।२८ को निर्णयानुसार उक्त पदमा नियुक्त हुनुभएका पौडेललाई यस अदालतका माननीय कायम मुकायम मुख्य न्यायाधीश श्री लालबहादुर कुँवरले बधाई तथा आगामी कार्यकालको शुभकामना व्यक्त गर्नु भएको थियो।

नवनियुक्त शाखा अधिकृतहरूसँग छलफल

न्याय समूहका शाखा अधिकृतहरूले मिति २०८१।९।२४ गते यस अदालतमा रहेका विभिन्न फाँट तथा इजलाससमेतको अवलोकन भ्रमण गर्नुभएको थियो। सो क्रममा उहाँहरूले यस अदालतमा हुने मुद्दाको गोला प्रकृत्यासमेतको बारेमा जानकारी लिनुभएको थियो। अदालतको अवलोकनपश्चात यस अदालतमा हुने मुद्दा दर्ता तथा सुनुवाइको प्रक्रियासमेतका समग्र विषयमा जानकारी प्रदान गरिएको थियो। उक्त छलफल कार्यक्रममा यस अदालतका रजिष्ट्रर श्री श्रीलाल पौडेलले नवनियुक्त शाखा अधिकृतहरूलाई बधाई तथा आगामी कार्यकालको शुभकामना दिदै उहाँहरूले उठाउनुभएका जिज्ञासालाई सम्बोधन गर्ने क्रममा इमान्दार र कर्तव्यनिष्ठ भई कार्य गर्न अनुरोध गर्दै न्याय सेवामा स्वागतसमेत गर्नुभएको थियो।

योजना समितिको बैठक सम्पन्न

मिति २०८१।९।२४ गते यस अदालतमा रहेको योजना समितिको बैठक सम्पन्न भएको छ। समितिका अध्यक्ष माननीय कायम मुकायम मुख्य न्यायाधीश श्री लालबहादुर कुँवरको अध्यक्षतामा सम्पन्न भएको उक्त बैठकमा यस आ.ब. को अर्धवार्षिक समीक्षाको बारेमा छलफल भएको थियो। सो बैठकमा अर्धवार्षिक समीक्षाको तयारी, समीक्षामा पेश गर्ने तथ्याङ्कको ढाचामा एकरूपता कायम गर्ने र सोहीअनुसार मातहतका जिल्ला अदालतमा पत्राचार गरी तथ्याङ्क लिने, समीक्षा भन्दा अगाडि योजनाले तय गरेका कार्यक्रम गर्न सकिने अवस्था भए सोतर्फ ध्यान दिने जस्ता विषयमा छलफल भएको थियो। कायम मुकायम मुख्य न्यायाधीश श्री कुँवरले बैठकमा उठेका विषयबस्तुको बारेमा सम्बोधन गर्दै विशेषतः अर्धवार्षिक समीक्षालाई केन्द्रमा राखी योजनाले

लिएको लक्ष्यअनुसारको ढाचामा तथ्य र तथ्याङ्कलाई समावेश गरी समीक्षाको प्रस्तुती तयार गर्न निर्देशनसमेत दिनुभएको थियो।

चालु आ.ब को अन्त्यसम्म १८ महिना पुग्ने मुद्दाको अवस्था

यस अदालतमा चालु आ.ब को अन्त्यमा अर्थात मिति २०८२ असार मसान्तसम्म १८ महिना पुग्ने मुद्दाको संख्या मिति २०८१ पौष मसान्तसम्म ४३६ थान रहेका छन्। अघिल्लो महिनामा यस्तो मुद्दाको संख्या ६१९ थान रहेको थियो। यस अदालतको बार्षिक कार्ययोजनाले चालु आ.ब. भित्र १८ महिना पुग्ने मुद्दाको फर्छौटलाई शून्यमा झार्ने लक्ष्य लिएको छ।

उच्च तथा विशेष सरकारी वकिल कार्यालयसँग अन्तरक्रिया कार्यक्रम

मिति २०८१।९।२५ गते उच्च तथा विशेष सरकारी वकील कार्यालयसमेतसँग न्याय सम्पादन तथा मुद्दा व्यवस्थापनका सम्बन्धमा छलफल भएको थियो। माननीय कायम मुकायम

मुख्य न्यायाधीश श्री लालबहादुर कुँवरको अध्यक्षतामा सम्पन्न भएको उक्त कार्यक्रममा यस अदालतका माननीय न्यायाधीशहरू श्री लेखनाथ पौडेल र श्री श्यामकुमार भट्टराई, रजिष्ट्रार श्री श्रीलाल पौडेल, उच्च सरकारी वकील कार्यालय, पाटनका सहन्यायाधिबक्ता श्री शंकर खत्री, विशेष सरकारी वकिल कार्यालय, काठमाण्डौका सहन्यायाधिबक्ता श्री मोहनसागर बस्याल तथा अन्य कर्मचारीहरूसमेतको उपस्थिति रहेको थियो।

रजिष्ट्रार श्री पौडेलले सहजीकरण गर्नुभएको सो कार्यक्रममा यस अदालतमा रहेका पुराना मुद्दालाई प्राथमिकतामा राखी फछ्यौट गर्नमा सहयोग गर्ने, इजलासमा सरकारी वकीलको तर्फबाट गरिने बहसलाई थप व्यवस्थित गर्ने, बकपत्र गर्दा सोधिने प्रश्नहरू मुद्दा फैसलामा सहयोग पुग्ने खालका

हुनुपर्नेसमेतका विषयमा केन्द्रित भई यस अदालतका माननीय न्यायाधीशहरू श्री लेखनाथ पौडेल तथा श्री श्यामकुमार भट्टराईले छलफल प्रारम्भ गर्नुभएको थियो। उक्त कार्यक्रममा उच्च तथा विशेष सरकारी वकिल कार्यालयका कार्यालय प्रमुखसमेतका अन्य सहभागीहरूले अदालतप्रतिका आफ्ना भनाईहरू राखे क्रममा आफूहरू अदालतको अपेक्षानुसार सहयोग गर्न सधै प्रयत्नशील रहेको र आगामी दिनमासमेत रहिरहने प्रतिबद्धता जनाउनु भएको थियो। कार्यक्रममा उठेका जिज्ञासाहरूलाई सम्बोधन गर्दै माननीय कायम मुकायम मुख्य न्यायाधीश श्री कुँवरले हालसम्म सरकारी वकिल कार्यालयहरूको तर्फबाट भएको सहयोगको लागि हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दै आगामी दिनमा समेत यस्तै खालको सहयोग पाइरहनेमा आफू विश्वस्त रहेको भन्दै उक्त कार्यक्रम समापन गर्नुभएको थियो।

सुपरिवेक्षकहरूसँग छलफल कार्यक्रम

मिति २०८१।१।२५ गते यस अदालतका उपरजिष्ट्रार तथा सबै फाँटका सुपरिवेक्षकहरू समेतसँग मुद्दा व्यवस्थापनसमेतका समग्र विषयमा छलफल भयो। रजिष्ट्रार श्री श्रीलाल पौडेलको उपस्थितिमा सम्पन्न भएको उक्त कार्यक्रममा उपरजिष्ट्रारहरू तथा सबै फाँटका सुपरिवेक्षक समेतका कर्मचारीहरूको सहभागिता रहेको थियो। सो क्रममा प्रत्येक फाँटमा रहेका हाल दुई वर्ष अवधि पुगेका तथा आगामी असार मसान्तसम्म १८ महिना अवधि पुग्ने मुद्दाको संख्या तथा उक्त मुद्दाहरूको हालको अवस्थसँग केन्द्रित रही छलफल भएको थियो। सो छलफलमा सहभागी हुनुभएका फाँटका सुपरिवेक्षकहरूले आफ्नो फाँटको मुद्दाको लगतसमेतको अवस्थाको जानकारी गराउदै पुराना मुद्दा फछ्यौँटमा आफूले गरेका प्रयासका सम्बन्धमा प्रकाश पार्नुभएको थियो। छलफलमा उठेका जिज्ञासाहरूलाई सम्बोधन गर्ने क्रममा रजिष्ट्रार पौडेलले आगामी असार मसान्तसम्म १८ महिना अवधि पुग्ने मुद्दाहरू शून्यमा झार्ने

न्यायापालिकाको चालु रणनीतिक योजनाको लक्ष्य रहेको र उक्त लक्ष्य पूरा गर्न सबैको सामुहिक प्रयासबाट मात्र सम्भव हुने भएकोले सोहीअनुसार विशेषतः पुराना मुद्दा फछ्यौँटलाई केन्द्रमा राखी अगाडि बढ्न सहभागी उपरजिष्ट्रार तथा फाँटका सुपरिवेक्षकसमेतका कर्मचारीहरूलाई निर्देशन दिदै उक्त छलफल कार्यक्रमको समापन गर्नुभएको थियो।

बनभोज कार्यक्रम सम्पन्न

मिति २०८१।१।२७ गते उच्च अदालत पाटनको आयोजनामा शिवपुरी राष्ट्रिय निकुञ्जभित्र रहेको बनभोजस्थलमा बृहत बनभोज कार्यक्रम सम्पन्न भयो। माननीय कायम मुकायम मुख्य न्यायाधीश लालबहादुर कुँवर, अन्य माननीय न्यायाधीशहरू, सर्वोच्च अदालतका मुख्य रजिष्ट्रार तथा सहरजिष्ट्रार, यस अदालतका रजिष्ट्रार, उच्च सरकारी वकिल कार्यालय, पाटनका सहन्यायाधिबक्ता, उच्च अदालत पाटन, बार एशोसियसनका अध्यक्षसमेतको उपस्थितिमा सम्पन्न भएको उक्त कार्यक्रममा यस अदालतका अन्य कर्मचारीहरूको उपस्थिति रहेको थियो। उक्त कार्यक्रममा रमाइला खेलहरू खेलाइएको थियो। त्यस्ता खेलहरूमा प्रथम, द्वितीय तथा

तृतीय स्थान हासिल गर्नुहुने सहभागीहरूलाई माननीय मुख्य न्यायाधीशसमेतका उच्च पदस्थ व्यक्तित्वहरूबाट पुरस्कार वितरणसमेत गरिएको थियो। अन्त्यमा, उच्च अदालत पाटनका माननीय कायम मुकायम मुख्य न्यायाधीश श्री लालबहादुर कुँवरले

कार्यक्रममा सहभागी हुनुभएका सम्पूर्ण व्यक्तित्वहरूलाई तथा बनभोज कार्यक्रमलाई सम्पन्न गर्नको लागि सहयोग गर्नुहुने व्यवस्थापन समूहलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दै उक्त बनभोज कार्यक्रम समापन गर्नुभएको थियो।

लेख / रचना

अधिकारपृच्छा: अवधारणा र अभ्यास

श्यामकुमार भट्टराई

माननीय न्यायाधीश, उच्च अदालत पाटन

परिचय

अधिकारपृच्छा असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत न्यायिक पुनरावलोकन गर्ने पुरानो तरिका हो। कमन ल प्रणालीबाट विकास भएको यो अवधारणा रिट क्षेत्राधिकार अन्तरगत विभिन्न मुलुकमा अवलम्बन गरिएको छ।¹ नेपालको संविधानले अवलम्बन गरेका पाँच प्रकार रिट मध्ये यो एउटा हो। यो रिटको उद्देश्य कुनै योग्यता वा अधिकार नभएको व्यक्तिले कुनै पदमा, अधिकारमा रहेको अवस्थामा सो पदबाट हटाउने आदेश दिनु हो। यसको पहिलो पूर्वशर्तको रूपमा प्रश्न उठाइएको पदाधिकारी वा कार्य सारभूतरूपमा सार्वजनिक अख्तियारीको पद हुनु पर्दछ।²

भूमिमा बलपूर्वक आफ्नो अधिकार प्रयोग गर्ने भूमिपति (व्यारोन) लाई सन् १२७४ मा जाँचबुझ गर्न राज एडवार्ड प्रथमले खटाएको आयोगको अभ्यासबाट सन् १२९० देखि अधिकारपृच्छाको रिट स्थापित भएको हो। त्यसैले यो रिटलाई शाही हतियारको रूपमा लिइन्थ्यो।³ समयान्तरसँगै यो रिट शाही विशेषाधिकारबाट सार्वजनिक ओहोदामा रहेका अधिकारीहरु उपर वैधताको प्रश्न गर्ने नागरिक अधिकार र लोकतान्त्रिक र

¹ The Crown used the writ of *quo warranto* to prevent the wrongful usurpation of public offices, and associated rights, privileges and franchise by its subjects, predominantly the lords of the nobility.

² The public office must be substantive in nature, which excludes mere employment or function of a servant at the pleasure of another.

³ Quo warranto was originally intended as a royal weapon.

उच्च अदालत पाटन

उत्तरदायी शासन प्रणालीको संरक्षण गर्ने महत्वपूर्ण उपकरणको रूपमा विकास भयो।⁴ यो रिटले सार्वजनिक ओहोदामा रहेका पदाधिकारीहरूको योग्यता एवम् अधिकारको स्रोतका बारेमा प्रश्न गर्दछ। त्यसैले यो रिटलाई शासकीय वैधानिकता माथिको जनसाधारणको प्रश्न (as a public question of governmental legitimacy) को रूपमा लिइन्छ। त्यसैले यो रिटमा उदार हकद्वैयाको व्यवस्था गरिएको हुन्छ।⁵

सार्वजनिक निकायले कानून बमोजिम प्राप्त गरेको अख्तियारीको दुरुपयोग नियन्त्रणका लागि यो रिट जारी गरिन्छ। यसले सार्वजनिक पदमा आसिन व्यक्तिको योग्यता आधिकारिकता र वैद्यता परीक्षण गर्दछ।⁶ एकातिर यो सार्वजनिक अधिकारीको आधिकारिक हैसियत परीक्षण गरी निजको अख्तियारीको सही प्रयोग गराउने उपाय हो भने अर्कोतर्फ यो वैधानिक र आधिकारिक रूपमा पदमा रहेका व्यक्तिलाई संरक्षण गर्ने उपाय पनि हो। अधिकारपृच्छाको रिटलाई विभिन्न मुलुकमा विभिन्न तवरले अभ्यास गरिन्छ। क्यालिफोर्नियामा यो महान्यायाधिवक्ता आफैले वा निजको अनुमति लिएर कुनै व्यक्तिले अधिकारपृच्छाको प्रश्न उठाउने गर्दछन्। यो व्यक्तिगत चासो र सरोकारको मुद्दा नभई सार्वजनिक चासो र सरोकारको विषयको रूपमा⁷ यसलाई लिइन्छ।

⁴ The writ evolved from a royal weapon to a means of testing usurpation and finally as a democratic device.

⁵ सार्वजनिक पदको नियुक्ति, निर्वाचन वा मनोनयन संविधान र कानून सम्मत रूपमा होस् भन्ने कुरा सार्वजनिक सरोकार वा चासोको विषय हो। त्यस्तो पद धारण गर्ने व्यक्तिको पदीय काम, कारवाही वा निर्णयबाट सार्वजनिक हक, हित वा स्वार्थमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा अनुकूल वा प्रतिकूल प्रभाव पर्दछ। त्यसैले त्यस्तो पदमा भएको अवैध नियुक्ति निर्वाचन वा मनोनयनको विरोध गरी त्यसलाई बदर गराउन त्यसमा कुनै किसिमको तात्त्विक सरोकार हुने देशको कुनै पनि नागरिकले यस अदालतसँग अधिकारपृच्छाको माग गरी निवेदन दिन सक्ने। संविधानको धारा ८८ को उपधारा (२) अन्तर्गत अधिकारपृच्छाको आदेशको माग गरी यस अदालतमा आउन निवेदकले आफ्नो व्यक्तिगत हक, हित वा स्वार्थमा आघात परेको देखाउनु आवश्यक हुँदैन। विवादास्पद पद सार्वजनिक पद हो भन्ने देखाउनु नै सो प्रयोजनको लागि पर्याप्त हुन्छ। त्यस्तो पद बाहेक अन्य पदको नियुक्तिको वैधताको प्रश्न उठाउनको लागि मात्र आफ्नो व्यक्तिगत हकमा आघात परेको देखाउनु आवश्यक हुन्छ। त्यस अवस्थामा साधारणतः नियुक्तिमा भएका प्रक्रियागत कानूनी त्रुटीको आधारमा वैधताको निरूपण गर्नुपर्ने हुन्छ, जुन अधिकारपृच्छाको कारवाहीबाट जाँचबुझ र निर्णय हुन सक्तैन। केशवप्रसाद भट्टराई विरुद्ध मन्त्रिपरिषद् सचिवालयसमेत, नेकाप २०५२ अंक ४ नि. नं. ५०८४

⁶ Quo warranto is a proceeding by which a person is asked to state by what authority he support his claim to a particullar office.

⁷ People v. City of Huntington Beach (1954) 128 Cal.App.2d 452, 455.

The procedure of quo warranto confers jurisdiction and authority on the judiciary to control executive action in the matter of making appointments to public offices against the relevant statutory provisions: it also protects a citizen being deprived of public office to which he may have a right.⁸

अधिकारपृच्छाका विशेषताहरु

१. यो रिट सार्वजनिक निकाय वा कार्यालयका अधिकारीका विरुद्धमा मात्र जारी हुन सक्छ।⁹ निजी व्यक्ति वा कम्पनीका विरुद्धमा जारी हुँदैन। यो रिट निवेदकले सार्वजनिक हितका लागि दायर गरेको हुनु पर्दछ। कुनै अनैतिक वा गैरकानूनी वा राजनीतिक लाभका लागि दायर गरेको हुनु हुँदैन।
२. त्यस्तो अधिकारी गैर कानूनी रूपमा बहाल रहेको अवस्था देखिएमा यो रिटद्वारा पदबाट हटाउने आदेश जारी गरिन्छ।
३. सार्वजनिक निकायका जिम्मेवार अधिकारीको रूपमा बहाल रहेका व्यक्तिका विरुद्ध मात्र यो रिट जारी गरिन्छ। मातहतका सहायक कर्मचारीहरूको विरुद्धमा यो रिट जारी हुँदैन।
४. संविधान र कानून बमोजिम स्थापित सार्वजनिक निकायका अधिकारी विरुद्ध मात्र यस्तो रिट जारी गरिने भएकोले यस्तो रिटलाई remedy against public authority पनि भन्न सकिन्छ।
५. विवादमा दावी गरिएका पदमा विपक्षीले साँच्चै नै बहाली गरेको अवस्था अधिकारपृच्छाका लागि पूर्वशर्तको रूपमा रहेको हुन्छ।
६. अधिकारपृच्छालाई अदालतको स्वविवेकमा जारी गरिने रिट भनिन्छ त्यसैले यसलाई निवेदकले अधिकारको रूपमा दावी गर्न सक्ने अवस्था हुँदैन।¹⁰
७. अपरिपक्व वा काल्पनिक वा अनुमानका आधारमा अधिकारपृच्छाको उपचार खोज्न सकिदैन।
८. यदि प्रश्न उठाइएको व्यक्ति सो पदबाट हटाइएमा वा अपदस्त भएमा वा निजले सो पद त्याग गरेमा अधिकारपृच्छाको रिटबाट उपचार प्रदान गरिँदैन।¹¹
९. यो रिट दायर गर्नका लागि उदार हकदैया रहन्छ।¹²

⁸ University of Mysore V. Govinda Rao, AIR 1965 SC 491 (494); (1964) 4 SCR (576)

⁹ A writ of quo warranto lies against a person claiming or usurping public office, franchise or liberty.

¹⁰ Rameshwar V. State, AIR 1961 SC 816 SC 816: (1961) 2 SCR 874

¹¹ People v. City of Whittier (1933) 133 Cal.App. 316, 324; 25 Ops. Cal. Atty. Gen. 223 (1955)

¹² https://www.law.cornell.edu/wex/quo_warranto

१०. अधिकारपृच्छाको रिटमा निवेदन दावी खण्डन गर्ने र प्रश्न उठाइएको पद वा जिम्मेवारीमा संविधान र कानून सम्मत रूपमा आफ्नो अधिकार रहेको देखाउने दायित्व विपक्षीमा रहन्छ।

११. कुनै समयमा सार्वजनिक अख्तियारीको पदमा रहन योग्य रहेको व्यक्ति पछि कुनै कारणले अयोग्य भएमा पनि अधिकारपृच्छाको रिट जारी हुन सक्छ।

अधिकारपृच्छाका सीमा

अधिकारपृच्छाको रिट निजी कम्पनी वा निजी संस्थाका विरुद्धमा जारी गरिँदैन। सारभूतरूपमा सार्वजनिक पदाधिकारी वा निकाय हुन आवश्यक हुन्छ। त्यसैगरी उदार हकदैयाको व्यवस्था हुँदा हुँदै पनि त्यस्तो विवादका विषयबाट निवेदकको हक हनन् भएको वा सार्वजनिक हित विपरीत भएको वा सारभूत रूपमा निवेदकको सरोकार स्थापित भएको अवस्थामा मात्र निवेदन दिन सकिने गरी हकदैयाको व्यवस्था गरिएको हुन्छ। निवेदकले सो अवस्था दर्शाउन सक्नु पर्दछ। कोरा कल्पनामा वा निजी स्वार्थमा वा राजनीतिक उद्देश्यले वा आफूले गैरकानूनी लाभ लिने उद्देश्यले दायर गरेको निवेदनबाट अधिकारपृच्छाको उपचार पाउन सकिँदैन। अन्य रिट सरह वैकल्पिक उपचारको बाटो भएको अवस्थामा अदालतले अधिकारपृच्छाको रिट जारी गर्न अस्वीकार गर्न सक्दछ।

नेपालमा अधिकारपृच्छाको अभ्यास

नेपालमा अभ्यास गरिएका रिटहरू मध्ये सबैभन्दा कम संख्यामा अभ्यास गरिएको रिट अधिकारपृच्छा हो। अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको प्रमुख आयुक्त पदमा योग्यता नपुगेको भनी परेको लोकमान सिंह कार्कीको मुद्दाको व्याख्या यस सम्बन्धमा सान्दर्भिक रहेको छ। तथापि सो आदेशमा अधिकारपृच्छाको आदेश जारी भएको अवस्था छैन। तर सो आदेशमा भनिएका धेरैजसो विषय अधिकारपृच्छाका लागि सान्दर्भिक देखिन्छन्। ती मध्ये केही बुँदा यसप्रकार रहेका छन्:¹³

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ११९ को उपधारा (५) (ग) बमोजिमको “लेखा, राजश्व, इन्जिनियरिङ, कानून, विकास वा अनुसन्धानको क्षेत्रमा कम्तीमा बीस वर्ष काम गरी अनुभव र ख्याति प्राप्त गरेको” भन्ने योग्यता विपक्षी लोकमान सिंह कार्कीमा रहेको देखिएन; धारा ११९ को उपधारा (५) (ङ) बमोजिमको “उच्च नैतिक चरित्र कायम भएको” पनि पाइएन; निजले प्रमुख आयुक्त पदमा नियुक्त हुनका लागि विवरण पेस गर्दा झुठ्ठा विवरण पेस गरेको र अयोग्यतासम्बन्धी वास्तविक विवरण उल्लेख नगरी लुकाएकोसमेत देखिन आयो। संवैधानिक परिषद्बाट सिफारिस गर्दा नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा ११९ को उपधारा (५) तथा संवैधानिक परिषद् (काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधि) सम्बन्धी ऐन, २०६६ को दफा ५ को उपदफा (२) बमोजिमको योग्यता निजमा रहेको छ वा छैन भन्ने

¹³ नेकाप २०७३ अंक ११ नि.नं. १७१०

सम्बन्धमा वस्तुगत तथ्यहरू परीक्षण नगरी हचुवा र स्वेच्छाचारी तवरबाट सिफारिस गरिएको देखियो । यस अवस्थामा भएको निजको नियुक्तिलाई संविधान एवम् कानूनअनुकूल मान्न मिलेन । तसर्थ, रिट निवेदन खारेज हुने ठहर गरेको यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०७१।६।८ मा भएको निर्णय उल्टी हुन्छ र तत्काल प्रचलित नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ११९ को उपधारा (५) को देहाय (ग) र (ङ) बमोजिमको योग्यता नभएको व्यक्ति श्री लोकमान सिंह कार्कीलाई अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको प्रमुख आयुक्त पदमा नियुक्ति गर्न सिफारिस गर्ने गरी भएको संवैधानिक परिषद्को मिति २०७०।१।२२ को निर्णय, सो सिफारिसबमोजिम सम्माननीय राष्ट्रपतिबाट मिति २०७०।१।२५ मा गरिएको नियुक्ति, सम्माननीय प्रधान न्यायाधीशबाट निज लोकमान सिंह कार्कीलाई गराइएको प्रमुख आयुक्त पदको सपथलगायत निजलाई नियुक्ति गर्दाका सन्दर्भमा भएका काम कारवाहीहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने ठहर्छ ।

- सार्वजनिक प्रशासन तथा व्यवस्थापनका क्षेत्रमा देखापर्ने अनियमितता, भ्रष्टाचार जस्ता कुरामा निगरानी र नियन्त्रण कायम राखी सुशासन कायम गराउने एउटा संयन्त्रको रूपमा नेपालको संविधानमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको व्यवस्था भएको हो । कुनै सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले भ्रष्टाचार गरी अख्तियारको दुरुपयोग गरेको सम्बन्धमा कानूनबमोजिम अनुसन्धान गर्ने गराउने र सो अपराधमा संलग्न व्यक्तिउपर अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने अधिकार आयोगमा रहेको छ । देशमा सुशासन कायम राख्न र भ्रष्टाचार निवारण गर्न उक्त आयोगले गहनतम जिम्मेवारी र भूमिका निर्वाह गर्नुपर्दछ । यसका लागि आयोगको काम कारवाही प्रभावकारी हुनु वाञ्छनीय छ । संविधान र कानूनद्वारा तोकिएको अधिकारको प्रयोग गर्न र कर्तव्यको पालना गर्नमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग स्वतन्त्र र सक्षम रहनुपर्दछ भन्ने अभिप्रायले संविधानमा आवश्यक प्रावधानहरू समावेश भएका छन् । कुनै पनि कारणबाट उक्त आयोगको काम कारवाहीमा असर पर्ने वा व्यवधान पैदा हुने स्थिति उत्पन्न हुन नदिनेतर्फ राज्यका अन्य निकायहरूको समेत सजगता आवश्यक ठानिन्छ । संविधानद्वारा खडा गरिएका अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलगायतका अन्य आयोगहरूले स्वतन्त्र, निष्पक्ष र सक्षमरूपमा आ-आफ्नो संवैधानिक कर्तव्य र दायित्व निर्वाह गर्न सक्ने अनुकूल वातावरण र परिस्थितिको निर्माण गर्नु नेपाल सरकारको समेत जिम्मेवारी रहेको देखिन्छ ।
- कुनै पनि संस्था वा निकायको सक्षमता वा प्रभावकारिता त्यसमा कार्यरत जनशक्तिको योग्यता र क्षमतासँग अन्योन्याश्रितरूपमा अन्तर-सम्बन्धित रहन्छ । संस्थाका संचालकहरू सुयोग्य भएमा मात्रै सुखद परिणाम निस्कन सक्तछ । अयोग्य, असक्षम, भ्रष्ट वा उच्च नैतिक चरित्र नभएका व्यक्तिबाट कुनै सुखद अभिष्ट पूरा हुँदैन । त्यस प्रकारका व्यक्तिलाई सम्बेदनशील अख्तियारी सुम्पियो भने अन्ततोगत्वा परिणाम प्रत्युत्पादक नै हुनेछ । यसप्रकारको अवस्था पैदा नहोस भन्ने अभिप्रायले सार्वजनिक जवाफदेहिताको संवैधानिक पदमा नियुक्त हुने पदाधिकारीका लागि संविधान एवम् कानूनमा योग्यताका न्यूनतम सर्तहरू निर्धारण गर्नु परेको हो । यसरी तोकिएका योग्यता कुनै अलङ्कारका विषय नभएर व्यावहारिकरूपमा अनुशरण गर्नुपर्ने कुराहरू हुन । यसको पालना गर्नु अनिवार्य छ । उपलब्ध योग्य उम्मेदवारहरू मध्ये पनि

योग्यतमलाई छनौट गर्नु सिफारिस गर्ने तथा नियुक्ति गर्ने निकाय वा पदाधिकारीको कर्तव्य बन्दछ । सार्वजनिक प्रशासनको क्षेत्रमा प्रचलित “उपयुक्त ठाउँमा उपयुक्त मानिस” (“Right person in right place”) भन्ने सुत्र संवैधानिक निकायका पदाधिकारीहरूको नियुक्तिका सन्दर्भमा पनि मननयोग्य छ । पदीय जिम्मेवारीअनुसारको योग्यता र क्षमता वस्तुगत आधारमा यकिन गरेर मात्र योग्यतम् व्यक्तिलाई संवैधानिक अंगको पदाधिकारीको पदमा नियुक्त गरिनु वाञ्छनीय देखिन्छ । योग्यता नै नपुगेका व्यक्तिलाई संवैधानिक पदाधिकारीको पदमा स्वेच्छाचारी तवरबाट नियुक्त गरिएमा संविधानको उल्लङ्घन हुन पुग्दछ।

यो आदेशमा प्रमुख आयुक्तको योग्यताको प्रश्न उठेको देखिन्छ भने संविधानले निर्धारण गरेको योग्यता नपुगेको भन्ने आधारमा प्रमुख आयुक्तको नियुक्तिको निर्णयलाई उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिएको अवस्था छ। उक्त निवेदनमा अधिकारपृच्छाको पनि आदेश माग गरिएको देखिए पनि सो रिटका बारेमा अदालतको आदेशमा कुनै विवेचना भएको पाइदैन। निवेदकले उठाएको प्रश्न र अदालतले गरेको आदेशबाट भने प्रस्तुत निवेदन अधिकारपृच्छाको आदेश जारी गर्न उपयुक्त रहेको थियो।

अधिकारपृच्छाको बारेमा व्याख्या भएको एउटा महत्वपूर्ण आदेशको रूपमा केशवप्रसाद भट्टराईको रिटमा भएको आदेशलाई लिने गरिन्छ। सो आदेशमा भनिएको छः¹⁴

- सार्वजनिक सरोकारका कामहरू गर्नुपर्ने सबै सरकारी पदहरू अधिकारपृच्छाको प्रयोजनको लागि सार्वजनिक पद हुँदैनन्।... कुनै पद “सार्वजनिक पद” हो वा होइन भन्ने प्रश्नको निरूपण गर्ने केही निश्चित आधारहरू छन्, जस अनुसार (१) त्यस्तो पदका पदाधिकारीहरूलाई संविधान वा अन्य प्रचलित कानूनद्वारा जनसाधारण प्रति कुनै कर्तव्य निर्वाह गर्ने अभिभारा सुम्पिएको हुनुपर्छ, (२) त्यस्तो कर्तव्य निर्वाह गर्दा त्यो पदाधिकारीले राज्यको सार्वभौम कार्यकारिणी, विधायिकी वा न्यायिक अधिकार मध्ये कुनै अंश अर्थात् कुनै अधिकार प्रयोग गर्न पाउने हुनुपर्छ र (३) साथै त्यो अधिकारको प्रयोग उसले अरु कुनै माथिल्लो पदाधिकारीको आदेश वा निर्देशन बमोजिम गर्नुपर्ने नभै संविधान वा कानून बमोजिम स्वतन्त्र रूपमा गर्ने हुनुपर्छ । जुन पदाधिकारीलाई संविधान वा अन्य कुनै प्रचलित कानूनले कुनै सार्वजनिक कर्तव्य सुम्पेको छैन, जस्तै स्वतन्त्र रूपमा त्यस्तो कर्तव्यसँग सम्बन्धित कुनै संविधानिक वा कानूनी अधिकारको प्रयोग गर्दैन र जसले आफ्नो अधिकार र कर्तव्यको प्रयोग माथिल्लो पदाधिकारीको आदेश वा निर्देशनको आधारमा गर्नुपर्छ, त्यस्तो पदाधिकारी जस्तोसुकै माथिल्लो स्तरको सरकारी कर्मचारी भए पनि “सार्वजनिक पदाधिकारी” (Public Officer) भन्न अधिकारपृच्छाको प्रयोजनको लागि मिल्ने देखिदैन ।... कानून अन्तर्गत जनसाधारण प्रति कुनै कर्तव्यको निर्वाह गर्नु नपर्ने र आफूभन्दा माथिल्लो स्तरका पदाधिकारीले प्रत्यायोजन गरेको अधिकारको प्रयोग त्यस्तो पदाधिकारीको आदेश वा निर्देशनको

¹⁴ केशवप्रसाद भट्टराई विरुद्ध मन्त्रिपरिषद् सचिवालयसमेत, नेकाप २०५२ अंक ४ नि. नं. ५०८४

उच्च अदालत पाटन

अधिन रहेर गर्नुपर्ने अवस्थाका कर्मचारीहरु श्री ५ को सरकारको मुख्य सचिव वा सचिव भए पनि तिनलाई अधिकारपृच्छाको प्रयोजनको लागि सार्वजनिक पदाधिकारी भन्न नमिल्ने ।

- श्री ५ को सरकारको मुख्य सचिव वा सचिवको पद संविधान वा विधायिकाद्वारा सृजित वा स्थापित पद होइनन् । आवश्यकतानुसार श्री ५ को सरकारको निर्णयानुसार त्यस्ता पदहरुको सृजना हुन्छ । श्री ५ को सरकारको मुख्य सचिव वा सचिवले कानून अन्तर्गत स्वतन्त्र रुपमा कुनै अधिकारको प्रयोग गर्ने वा सार्वजनिक कर्तव्यको पालन गर्ने अवस्था पनि देखिन्न । त्यस्ता पदाधिकारीले आफूलाई प्रत्यायोजन र गरिएको अधिकारहरुको प्रयोग श्री ५ को सरकारको नीति र निर्देशनका अधिन रहने गर्नुपर्ने हुन्छ । तसर्थ त्यस्तो पद सार्वजनिक नियुक्ति वा रोजगारको पद (Public Employment) भए पनि त्यस्तो पदको नियुक्तिको बैधता अधिकारपृच्छाको आदेशबाट हुन सक्ने नदेखिने ।

नेपालको न्यायिक अभ्यासमा यो व्याख्या निक्कै नै विस्तृत र समीक्षात्मक पनि रहेको छ। यसले सार्वजनिक पदको सीमा निर्धारण गरिदिएको छ। नेपाल सरकारको मुख्य सचिवको पदलाई अधिकारपृच्छाको दृष्टिले प्रश्न गर्न नसकिने वा सो रिटको रोहबाट विचार गर्नु पर्ने अवस्था नरहेको भनी यो आदेशले स्पष्ट गरेको छ। तथापि यो व्याख्याको पक्ष र विपक्षमा तर्क गर्न सकिने आधार भने प्रशस्त रहेका छन्। निजामती सेवा ऐन नियम विपरीत करार सेवा नियमका आधारमा सरकारको मुख्य सचिव र सचिव पदमा गरिएको कार्यकारी नियुक्तिको विषयमा देखादेखी कानून विपरीत हुँदा हुँदै पनि अदालतले अधिकारपृच्छाको रिट जारी गर्न इन्कार गरेको देखिन्छ भने सो पदलाई अधिकारपृच्छाको प्रयोजनका लागि सार्वजनिक पदाधिकारी भन्न नमिल्ने भनी अनुदार व्याख्यासमेत गरेको मान्न सकिन्छ।

निष्कर्ष

अधिकारपृच्छाको रिट संवैधानिक एवम् कानूनी व्यवस्थाको बाध्यकारी पालनामा केन्द्रित हुन्छ। यसले संवैधानिक सीमामा रही कार्य सम्पादन गर्नु पर्ने (ensuring that power is exercised lawfully and within prescribed limits.) यो रिटले संविधानवादको आदर्शलाई व्यवहारमा रुपान्तरण गर्न सहयोग गर्दछ। यो कानूनको शासन स्थापना गराउने एउटा महत्वपूर्ण आधार (as a mechanism for upholding the rule of law) हो । त्यसैले यसलाई संवैधानिक तथा कानूनी उत्तरदायित्व पूरा गराउने महत्वपूर्ण उपायको रुपमा (as a cornerstone of constitutional and legal accountability) लिने गरिन्छ। यो सार्वजनिक पदमा रहेका अधिकारीको योग्यता र अधिकारक्षेत्रका बारेमा नागरिक निगरानीको रुपमा रहेको रिट हो। नेपालको न्यायिक अभ्यासमा अधिकारपृच्छाको रिटको एक दम न्यून अभ्यास भएको छ। अधिकारपृच्छाको माग गरेको अवस्थामा पनि अदालतबाट भएका आदेशमा अन्य रिटमा जस्तो विवेचना भएको पाइदैन। उच्च अदालतबाट अधिकारपृच्छाको रिटको माध्यमबाट के कस्तो अभ्यास विकास भएको छ भन्ने विषयमा छुट्टै अध्ययन हुनु पर्ने देखिन्छ।

न्याय सम्पादनको कसीमा स्थानीय न्यायिक समितिहरू:

हालसम्मको अवस्थाको एक चित्रण

संगिता सुवेदी

शाखा अधिकृत, उच्च अदालत पाटन

लेखसार

नेपालका स्थानीय तहहरूले संविधान र कानूनप्रदत्त अधिकार प्रयोग गरी नागरिकको न्यायमा पहुँच अभिवृद्धि गरिरहेका छन्। जसबाट न्याय सम्पादन सरल, पहुँचयोग्य र प्रभावकारी भएको देखियो भने न्यायिक समितिको संयोजक अधिकांश महिला भएको हुँदा यसले महिला सशक्तिकरणको पक्षलाई पनि थप मजबुद बनाएको पाइयो। यसरी स्थानीय स्तरमा न्याय निरूपण गरेर संघीयताको अनुभूति आम जनमानसमा दिलाउन प्रयत्नरत रहेको न्यायिक समितिको हालसम्मको यात्राको उपलब्धीको विवेचना यस लेखमा गरिएको छ। साथै यससँग सम्बन्धित विविध समस्याहरू लगायत पुनरावेदन तहका प्रमुख सवालहरूलाई उजागर गर्दै यस समितिको भूमिकालाई थप प्रभावकारी बनाउन चाल्नुपर्ने कदमहरूलाई सुझावको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ।

मुख्य शब्दावली: संघीयता, स्थानीय तह, न्यायिक समिति, न्याय निरूपण, मेलमिलाप, क्षेत्राधिकार

विषय प्रवेश

नेपालको संविधानले स्थानीय तहहरूलाई स्वशासित एवम् स्वायत्त किसिमले राज्यशक्तिको प्रयोग गर्न सक्ने गरी संघीय एकाइको रूपमा परिकल्पना गरेको छ। अतः संविधान र अन्य प्रचलित कानूनबमोजिम स्थानीय तहहरूले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रको विषयमा व्यवस्थापकीय, कार्यकारिणी र न्यायिक कार्य सम्पादन गर्न सक्छन्। स्थानीय सरकार नागरिकको घर दैलोको सरकार हो।

नेपालको संविधानको धारा २१७ मा स्थानीय स्तरमा विवाद निरूपण गर्न गाउँपालिकामा उपाध्यक्ष र नगरपालिकामा उपप्रमुखको संयोजकत्वमा तीन सदस्यीय एक न्यायिक समिति रहने व्यवस्था छ। यसरी संविधानको मर्म र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले गरेको मार्गदर्शन बमोजिम स्थानीय तहको न्यायिक अधिकार सम्पादन न्यायिक समिति मार्फत हुने गरेको छ।

स्थानीय स्तरमा न्याय निरूपण अभ्यासको पृष्ठभूमि

परापूर्वकालदेखि नै विश्वभरि कुनै न कुनै रूपमा गाउँमा हुने विवादहरूलाई छिटो छरितो होस् भन्ने उद्देश्यले गाउँमा नै विवाद समाधान गरिने संयन्त्रहरू रहेको पाइन्छ । गाउँघरमा नै विवाद समाधान गर्दा रैतीलाई सुविस्ता हुन्छ कि हुँदैन भन्ने हेतु परीक्षणका लागि १९८३ वैशाख २७ गते दाङ देउखुरी जिल्लामा स्थानीय पञ्चले मुद्दा हेर्ने अधिकार दिएको सनद जारी भएको थियो । जसलाई स्थानीय विवाद समाधान गर्ने अधिकार दिइएको थियो । यसैगरी पञ्चायती अदालत ऐन, २००६ मा प्रधानपञ्च लगायतले गाउँमा भएका सानातिना विवादहरू समाधान गर्न पाउने अधिकार प्राप्त गरेका थिए । पञ्चायत ऐन, २०१८ मा गाउँका सानातिना विवादहरू गाउँकै पञ्चायतले हेर्ने गरी अधिकार दिएको देखिन्छ । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ सालको संविधानमा रहेको प्रावधान बमोजिम गाउँ विकास समिति ऐन, नगरपालिका ऐन, जिल्ला विकास समिति ऐन जस्ता कानूनहरू निर्माण भएका थिए । जसमा गाउँघरका विवादहरू जस्तै

ज्याला मजदुरी, साँध सिमाना, आली धुर, चरन घाँस दाउरा बारेका उजुरीहरू गाउँ विकास समितिमा मुद्दा दायर हुने व्यवस्था गरिएको थियो । जसमा मेलमिलापलाई मुख्य आधार मानी विवाद समाधान गर्ने प्रावधान समेत रहेको थियो । स्थानीय स्वायत्त ऐन, २०५५ ले पनि स्थानीय निकायलाई सानातिना विवाद मिलाउने अधिकार दिएकै देखिन्छ । यद्यपि यो व्यवहारमा लागू हुन भने सकेन ।

नेपाल एकात्मक शासन पद्धतिबाट संघीय शासन पद्धतिमा प्रवेश गरेसँगै ७५३ वटा स्वायत्त स्थानीय तहहरू स्थापित भए । स्थानीय सरकारको एउटा प्रमुख अंगको रूपमा संविधानले नै न्यायिक समितिको परिकल्पना गरी ७५३ वटै स्थानीय तहहरूमा न्यायिक समितिको स्थापना गर्न निर्देशन गरेको छ । प्रत्येक गाउँपालिकामा उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा र नगरपालिकामा उपप्रमुखको संयोजकत्वमा तीन सदस्यीय न्यायिक समिति रहेको हुन्छ । यस न्यायिक समितिको न्याय सम्पादनको प्रमुख आधार भनेको नै मेलमिलाप हो ।

न्यायिक समितिको सान्दर्भिकता, औचित्य र महत्व

यस समितिको सान्दर्भिकता, औचित्य र महत्वलाई विभिन्न कोण र आयामबाट विश्लेषण गर्न सकिन्छ । यसको प्राथमिक औचित्य भन्नु नै स्थानीय स्तरमा विवादको कम खर्चलो, सरल र सहज व्यवस्थापन नै हो ।

यद्यपि यस किसिमको न्याय निरूपणको बहुआयामिक महत्व रहेको छ ।

संविधानले राज्य संरचनामा संघ प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन संघीय इकाइ कायम गरेकोमा

राज्यशक्तिको बाँडफाँड गरी स्थानीय स्तरका विवाद निरूपण सम्बन्धी यसको महत्वलाई संविधान कार्यान्वयनको दृष्टिकोणबाट पुष्टी गर्न सकिन्छ । साथै, औपचारिक अदालतसम्म पुग्न नागरिकको श्रम साधन धन र समयको हिसाबले बढी खर्चिलो हुने भएकोले कम खर्चमा सहज रूपमा न्याय पाउने वातावरण निर्माण गर्न यसको औचित्य रहेको देखिन्छ ।

त्यसैगरी, स्थानीयस्तरमा सिर्जना भएका र हुने विवाद स्थानीय स्तरमा नै निर्वाचित प्रतिनिधिको प्रयास र आपसी समझदारीमा मेलमिलापको माध्यमद्वारा निरूपण गर्दा सामाजिक सद्भाव र शान्ति कायम रहने हुँदा सामाजिक सौहार्दता कायम गर्ने कार्यमा यसको योगदान अति नै सान्दर्भिक रहेको मान्नु पर्छ।

आर्थिक दृष्टिकोणबाट नियाल्ने हो भने, विवाद लिएर अदालत धाउने क्रममा हुने आर्थिक व्ययभार र अनुत्पादक खर्चलाई यसले अत्याधिक न्यूनिकरण

गरी नागरिकलाई आर्थिक राहत दिने कुरामा दुईमत रहदैन।

न्यायिक समितिले विवाद निरूपणका सिलसिलामा स्थानीय स्तरमा प्रचलनमा रहेका जातिगत, सामाजिक, सांस्कृतिक प्रथाहरू जस्तै बडघर (थारु), मुखिया (थकाली), गुठी प्रथा (नेवार) आदि सामुदायिक प्रचलनमा रहेका व्यक्ति तथा समुदायको ज्ञान र सीपलाई प्रयोग गर्न सक्ने हुँदा धार्मिक सांस्कृतिक दृष्टिकोणबाट समेत यसको औचित्य पुष्टी हुन्छ नै।

यसरी इवाट्ट हेर्दा, न्यायिक समिति नागरिकको न्यायको पहुँचको लागि खडा गरिएको संयन्त्र जस्तो मात्र लागे तापनि यसको आर्थिक, सामाजिक, धार्मिक र राजनीतिक(संविधान कार्यान्वयनको दृष्टिकोणबाट) महत्व रहेको प्रष्ट हुन्छ।

विद्यमान कानूनी व्यवस्थामा न्यायिक समितिको कार्यक्षेत्र र अधिकार

स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ बमोजिम स्थानीय तहलाई सामान्य प्रकृतिका मुद्दामा फैसला गर्ने र केही विवादमा मेलमिलाप मात्र गराउन पाउने

गरी दुई किसिमका क्षेत्राधिकार दिइएको हुन्छ। ऐनको परिच्छेद ८ मा दफा ४६ देखि ५३ सम्म न्यायिक कार्यसम्बन्धी व्यवस्था गरिएको

छ। जसअन्तर्गत निरूपण गर्ने र मेलमिलापका माध्यमबाट विवाद समाधान गर्ने गरी मुद्दालाई दुई भागमा वर्गीकरण गरिएको छ। यसरी ऐनको दफा ४७(१) मा उल्लेख भए अनुसार न्यायिक समितिलाई आलीधुर, बाँधपैनी, कुलो वा पानीघाटको बाँडफाँड तथा उपयोग, अर्काको बाली नोक्सान गरेको, चरन, घाँस, दाउरा, ज्याला मजुरी नदिएको, घरपालुवा पशुपंक्षी हराएको वा पाएको, ज्येष्ठ नागरिकको पालनपोषण तथा हेरचाह नगरेको, नाबालक छोराछोरी वा पतिपत्नीलाई इज्जत आमद अनुसार खान लाउन नदिएको जस्ता गरी १३ प्रकृतिका विवादमा न्याय निरूपण गर्ने अधिकार छ। त्यसैगरी, सोही ऐनको दफा ४७ को उपदफा २ मा न्यायिक समितिले मेलमिलापको माध्यमबाट पति पत्नीबीचको सम्बन्ध विच्छेद, लुटपिट गाली बेइज्जती, अरुको आवासमा अनधिकृत प्रवेश गरेको, अंगभंग बाहेकको बढीमा एक वर्षसम्म कैद हुन सक्ने कुटपिट, प्रचलित कानून बमोजिम मेलमिलाप हुन सक्ने व्यक्ति वादी भई दायर हुने अन्य देवानी र एक वर्षसम्म कैद हुन सक्ने लगायतका गरी ११

हालसम्मका उपलब्धिहरू

प्रारम्भमा केही अलमल देखिएको भए तापनि हालसम्म प्रायजसो स्थानीय तहहरूले उजुरी दर्ता गर्ने, तारिख तोक्ने, म्याद पठाउने, फैसला र मिलापत्र लेख्ने र सोको अभिलेख सुरक्षित राख्ने जस्ता कार्यहरू व्यवस्थित ढंगले गर्न थालिसकेका छन्। मेलमिलापका लागि मेलमिलापकर्ताको नाम सुचिकृत गर्ने र मेलमिलापका लागि वडाहरूमा मेलमिलाप केन्द्र गठन गर्ने जस्ता कार्यहरू समेत भइसकेका छन्। विवादित पक्षहरूको न्यायमा पहुँच वृद्धि भई अदालतमा पुग्ने खर्च कटौती र समय बचत भएको देखिन्छ भने औपचारिक अदालतको कार्यचाप केही हदसम्म न्यूनिकरण भएको हुनुपर्छ। यसका साथै लोकतान्त्रिक स्वशासन

प्रकृतिका विवादमा मेलमिलाप गराउने अधिकार छ। न्यायिक समितिले आफ्नो अधिकार क्षेत्रको प्रयोग गर्दा न्यायिक समितिको बहुमतको राय निर्णय मानिने व्यवस्था रहेको छ। निर्णय गर्दा संयोजक र एकजना सदस्य उपस्थित भए पुग्छ। तर संयोजकको अनुपस्थितिमा दुईजना सदस्य मात्र उपस्थित भएर कुनै पनि विवादको निर्णय गर्न नसक्ने तर अन्य काम कारवाही भने गर्न सक्ने व्यवस्था स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा रहेको छ। न्यायिक समितिबाट भएको निर्णयमा चित्त नबुझ्ने पक्षले निर्णयको जानकारी पाएको मितिले ३५ दिनभित्र सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ। जिल्ला अदालतले न्यायिक समितिले गरेका काम कारवाहीहरू निरन्तर रेखदेख गरी सल्लाह सुझाव र निर्देशन दिन सक्ने व्यवस्था स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा रहेको छ। यिनै अधिकारको प्रयोग गरी शुरु अदालतले अपनाउने करिब सम्पूर्ण प्रकृत्या अपनाउँदै न्यायिक समितिहरूले न्याय निरूपणको अभ्यास गरिरहेका छन्।

प्रणालीको अभ्यास गर्ने, संघीयताको वास्तविक अभ्यास गर्ने द्वन्द्व र विवादलाई सौहार्दतामा रुपान्तरण गर्ने, स्थानीय तहमा नेतृत्व विकास गर्ने जस्ता अवसरहरू स्थानीय तहलाई न्यायिक समितिमा फर्त प्राप्त भएको छ।

केही प्रतिनिधि उदाहरणहरू:

- चामुण्डा विन्द्रासैनी नगरपालिका, बस्ने वर्ष १८ की रीता नेपाली)विवादका एक पक्ष (ले विवादको न्यायिक समितिबाट सहज समाधान पाएपछि भनिन्-“**मैले न्याय नपाएको भए दैलेख अदालतमा गई मुद्दा दिन सक्ने थिइन। बारम्बार यस्तो अन्याय खेपिरहनुपर्थ्यो। त्यसैले मैले न्याय पाएकोले एकदम खुशी छु।**”¹⁵
- बैतडी जिल्ला, सुनर्या गाउँपालिका वडा नं ८ बस्ने दुई पक्षहरूबीच घरभाडाका सम्बन्धमा विवाद भएको थियो। सम्झौताबमोजिम घर भाडा नतिरेपछि घरवालाले न्यायिक समितिमा उजुरी गरेकोमा **विगतमा जे जस्तो मनमुटाव र विवाद भए पनि तिर्नु पर्ने भाडा समयमा तिर्ने**¹⁶ भनी मिलापत्र गराई घर भाडासँग सम्बन्धित विवाद स्थानीय स्तरमै समाधान गरेको देखिन्छ।
- कर्जन्हा नगरपालिका वडा नं. २ का पवित्रा गौतम (एकल महिला) को जीवन छोराको मृत्यु पश्चात थप कष्ट बनेको थियो। नाति र बुहारीले सबै सम्पत्ति कब्जा गरी खान-बस्न समेत नदिएपछि न्यायिक समितिमा उजुरी गरेपश्चात छलफलमा झिकाइएकोमा नाति र बुहारीले **आफूबाट भूल भएको स्वीकार गर्दै पवित्रालाई इज्जत आमदअनुसार राख्न प्रतिबद्ध भएपछि**¹⁷ निज पवित्रा गौतमलाई घर फर्काउने काम भयो। यसरी न्यायिक समितिले एकल महिलाको मुहारमा खुशी फर्काउने काम गयो।

यसरी न्यायिक समितिले स्थानीय स्तरका स-साना विवादहरू सहज र सरल तरिकाले समाधान गरिरहेको देखिन्छ। न्यायिक समितिको कारण कयौं एकल महिला, असहाय र ज्येष्ठ नागरिकको पीडामा स्थानीय प्रयासबाटै मल्हम लगाएका प्रशस्त उदाहरण भेटिन्छन्। साथै कतिपय स्थानीय तहहरूले विवादित पक्षहरूलाई निजहरूको विवाद समाधान गर्ने क्षेत्राधिकार न्यायिक समितिमा नभएको भन्ने तथ्य सम्झाई- बुझाई गरी सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा दायर गर्न सल्लाह दिने र दिशानिर्देश समेत गर्ने गरेको पाइन्छ।

¹⁵ न्यायिक समितिको असल अभ्यासहरू, २०७७ पृष्ठ ३३

¹⁶ न्यायिक समितिको असल अभ्यासहरू, २०७७ पृष्ठ ३६

¹⁷ न्यायिक समितिको असल अभ्यासहरू, २०७७ पृष्ठ ४२४३-

पुनरावेदन रोहमा दायर हुने केही प्रतिनिधि मुद्दाहरुको प्रवृत्ति-

- न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा ८ को उपदफा (३) को खण्ड (ख) मा “न्यायिक निकाय वा अर्धन्यायिक निकाय वा अधिकारीले गरेको शुरु निर्णय वा अन्तिम आदेश उपर जिल्ला अदालतले पुनरावेदनको रोहमा निर्णय गर्दा आंशिक वा पुरै बदर गरी निर्णय गरेको मुद्दामा उच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ भने खण्ड (ग) मा “जिल्ला अदालतले पुनरावेदनको रोहमा निर्णय गरेको सरकारी वा सार्वजनिक सम्पत्ति सम्बन्धी विवाद समावेश भएको कैद सजाय भएको वा एकलाख रुपैयाँ भन्दा बढी जरिवाना वा लाख रुपैयाँ भन्दा बढी विगो समावेश भएको मुद्दामा उच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ। सो दुवै अवस्थाहरु नदेखिएका मुद्दाहरु उच्च अदालतमा दर्ता भएमा ऐ. ऐनको दफा ८ को उपदफा (३) बमोजिम यस अदालतको क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने देखिने भनी प्रथम दृष्टिमा नै खारेज हुने गरेको देखिन्छ।
- न्यायिक समितिमा दक्ष जनशक्तिको अभावले गर्दा अधिकांश पालिकामा उजुरी ठाडो निवेदनका ढाँचामा दर्ता गर्ने गरेको देखिन्छ। सो विवाद उपर न्यायिक समितिबाट भएको अन्तिम निर्णय उपर चित्त नबुझे पक्ष सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न फिरादको ढाँचामा न्यायिक समितिमा उजुरी नभएको भनी सम्बन्धित अदालतमा पुनरावेदन दर्तामा कठिनाई भएको भनी सुत्रमा आएको पाइन्छ।
- न्यायिक समितिबाट मुद्दाको कारवाही हुने क्रममा बुझ्नु पर्ने प्रमाण नबुझी वा त्रुटी हुने गरी कुनै निर्णय भएमा पुनरावेदनको रोहबाट जिल्ला अदालतले फैसला गर्दा जे जो बुझ्नु पर्ने हो बुझी फैसला गर्नु भनी पुनः इन्साफको लागि सम्बन्धित स्थानीय तहमा समेत पठाउने गरेको देखिन्छ।
- न्यायिक समितिबाट भएको निर्णयमा चित्त नबुझे पक्षले निर्णयको जानकारी पाएको मितिले ३५ दिनभित्र सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्ने ब्यवस्था रहेकोमा पक्षहरुलाई सो सम्बन्धमा पक्षलाई राम्रोसँग जानकारी नहुँदा हदम्यादको कारण सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन दर्ता नभएको देखिन्छ।
- न्यायिक समितिका अलावा स्थानीय सरकार सञ्चालन, २०७४ को दफा ३९ को उपदफा ५ मा नक्सा पारित नगरी निर्माण कार्य गरेको भए नगरप्रमुखले सो भत्काउन सक्ने गरी निर्णय गर्न सक्ने एवम् सो निर्णयमा चित्त नबुझे जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने भन्ने व्यवस्था सोही ऐनको दफा ४० मा भएको देखिन्छ यद्यपि यस्ता विवादमा भत्काउने सम्भावना रहेकोले निषेधाज्ञाको आदेश जारी गरीपाउँ भनी निवेदनको रोहमा सिधै उच्च अदालतमा प्रवेश गर्ने गरेको पनि देखिन्छ।

विद्यमान प्रमुख सवाल एवम् चुनौतीहरु

न्यायिक समितिहरुले संविधान र प्रचलित कानूनले दिएको जिम्मेवारीअनुसार स्थानीयस्तरबाटै विवादको निरूपण गर्ने प्रयास गरिरहेका छन्। यद्यपि संविधानले परिकल्पना गरे अनुरूप अभ्यास हुन सकेको छैन। यस विषयसँग केही अवधारणागत, कार्यगत, सैद्धान्तिक र व्यवहारिक सवालहरु विद्यमान छन्।

पहिलो, न्यायिक समितिलाई स्थानीय न्यायालय वा स्थानीय मेलमिलाप केन्द्र कुन रूपमा लिने हो भन्ने अवधारणागत अस्पष्टता रहेको छ। संविधानको धारा १२७(१) मा सर्वोच्च, उच्च र जिल्ला अदालत रहने व्यवस्थाले न्यायिक समितिलाई न्यायिक प्रणालीको भागको रूपमा स्वीकार गरेको देखिंदैन। संविधानको धारा १२७(२) तथा अनुसूची -८ ले स्थानीय तहमा न्यायिक निकाय वा अदालत बनाउन सकिने छ भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ। उल्लिखित संवैधानिक प्रावधानले छुट्टै स्थानीय अदालतको स्थापना गर्न भनिएको हो कि न्यायिक समितिलाई नै इंगित गरेको भन्नेमा प्रष्टता छैन।

दोस्रो, न्यायिक समितिका पदाधिकारीहरू कानूनी नभई राजनीतिक पृष्ठभूमिका हुने हुँदा न्यायिक कार्य सम्पादन गर्नका लागि कानूनी ज्ञान, अनुभव तथा क्षमताको न्यूनता रहेको हुन्छ। केही दिनको तालिम लिएकै भरमा उनीहरूमा न्याय सम्पादन गर्न सक्ने क्षमता पूर्णरूपमा विकास नभएको हुन सक्छ। जसले गर्दा न्यायिक समितिले क्षेत्राधिकार भन्दा बाहिर गई सुनुवाई गर्ने गरेको पाइन्छ भने कतिपय अवस्थामा आफैले किनारा गर्न सक्ने मुद्दा समेत पन्छाएको देखिन्छ।

तेस्रो, समितिका संयोजक र सदस्यहरू दलगत राजनीतिबाट निर्वाचित भएर आउने भएकोले राजनीतिक पूर्वाग्रह रहने सक्ने भनी पक्षहरू सिधै जिल्ला अदालत जाने गरेको देखिन्छ। यसरी फैसलाको निष्पक्षता उपर विवादित पक्षहरूको अविश्वास रहँदा एकातिर संविधानले परिकल्पना गरेबमोजिम विवादको स्थानीय स्तरमा निरूपण नहुने र अर्को तर्फ जिल्ला अदालतहरूमा मुद्दाको चाप रहिरहने हुन जान्छ।

फिलिपिन्सको स्थानीय न्यायिक प्रणालीमा स्थानीय नगरबासीबाट तीन वर्षको लागि नियुक्त हुने निर्वाचित प्रतिनिधिले नेतृत्व गर्ने १० देखि २० जना सदस्य हुने व्यवस्था रहेको छ। फिलिपिन्सको स्थानीय न्याय प्रणाली (लुपोन) मा विवादित पक्षले सूचीकृत सदस्यबाट आफ्ना लागि सदस्य छान्न पाउने अवसर पाउँछन्।¹⁸ जसले स्थानीय स्तरमा अनुभूति हुन सक्ने राजनीतिक पूर्वाग्रहलाई धेरै हदसम्म कम गरेको स्थानीयवासीको अनुभव छ।¹⁹ तर नेपालमा विवादका पक्षहरूले न्यायिक समितिका सदस्यहरू मध्येबाट आफै चुन्ने व्यवस्था नभएकोले पूर्वाग्रहको शंका रहेको देखिन्छ।

चौथो, अधिकांश न्यायिक समितिका संयोजक महिला छन्। एकातिर उनीहरूले पद पाए पनि पदीय अधिकार र जिम्मेवारी स्वतन्त्र रूपमा उपयोग गर्न नपाएको भन्ने गुनासो सुनिन्छ भने अर्कोतर्फ यसले विवाद

¹⁸ फिलिपिन्सको स्थानीय सरकार ऐन, १९९१

¹⁹ द एजुकेटर जर्नल, वर्ष ११ अंक १ पृष्ठ ९

निरूपणमा जटिल लैङ्गिक प्रश्न उठाउने गरेको देखिन्छ। विवादको कुनै एक पक्ष महिला रहेमा अर्को पक्षले महिलाको पक्षमा नै मुद्दाको किनारा हुने शंका प्रस्तुत गर्ने गरेको देखिन्छ।

पाँचौं, न्यायिक समितिका कारवाहीका लागि बजेट र मानवस्रोतको अभाव भएको देखिन्छ। स्थानीय तहमा कानून अधिकृत वा त्यस्ता खालको दरवन्दी सृजना विरलै गरेको देखिन्छ। यसरी कानूनबारे जानकार कर्मचारी नहुँदा दर्ता गर्नेदेखि सूचना र प्रमाण अभिलेखीकरणमा समेत समस्या देखिन्छ। कतिपय अदालतमा जानु पर्ने विषय पनि न्यायिक समितिमा अलमलिएका छन् भने न्यायिक समितिमार्फत नै निराकरण हुन सक्ने विषयहरूमा पनि अदालत प्रवेश गरेर पक्षहरूले हैरानी खेपिरहेको अवस्था विद्यमान छ।

छैठौं, मेलमिलाप गराउँदा सूचीकृत मेलमिलापकर्ता मार्फत गराउनुपर्ने भएको हुँदा मेलमिलापकर्ताहरूको सूचीकरण न्यायिक समितिको अर्को चुनौतीको रूपमा रहेको छ।

माथि उल्लेखित अलावा पीडकहरूबाट फेरी सताइने डर र पारिवारिक प्रतिष्ठको पर्वाह, जस्ता कारणले गर्दा विवाद लिएर न्यायिक समितिमा पुग्न हिचकिचाउछन् भने गोपनीयता कायम राख्ने कार्य जस्ता विषयहरू पनि जटिल रेहको देखिन्छ।

अबको बाटो के??

- **‘स्थानीय अदालत’** बारे स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मौन रहेको देखिन्छ तर सो ऐनले न्यायिक समितिलाई दिएको अधिकारको सिमितताबाट न्यायिक समिति स्थानीय अदालत होइन भन्ने कुरा मात्र नै पर्ने हुन्छ। अतः न्यायिक समितिलाई स्थानीय न्यायालयको रूपमा नभई स्थानीय मेलमिलाप केन्द्रको रूपमा सशक्त बनाउँदै स्थानीय जनसरोकारका विवादको समाधानतर्फ केन्द्रित हुने।
- न्यायिक समिति अधिकांश महिलाहरूको नेतृत्वमा संचालन भइरहेका छन्। यो गर्वको कुरा हो। यद्यपि उनीहरूको क्षमता र नेतृत्व विकासमा तीनै तहका सरकारहरू सचेत बन्ने।
- न्यायिक समितिको अदालतसँगको कार्यगत सम्बन्ध तथा स्थानीय तहमा हुने मेलमिलाप केन्द्र, अर्ध न्यायिक निकायहरू लगायत प्रहरी युनिटसँग हुनुपर्ने समन्वय एवम् सहकार्यको प्रत्येक स्थानीय तहले आफ्नो अनुकूलताबमोजिमको **‘मोडालिटी’** तयार गर्ने।
- यसका संयोजक र सदस्यहरू विभिन्न शैक्षिक तथा राजनीतिक पृष्ठभूमिबाट आएको हुँदा न्यायिक समितिलाई सहजीकरण गर्न स्थानीय तहको सरकारले आवश्यक बजेट तथा आवश्यक मानवस्रोतको व्यवस्थापनसहितको प्रभावकारी व्यवस्था गर्ने।

- न्यायिक समितिलाई प्रभावकारी बनाउन न्यायिक समितिका पदाधिकारीहरूको क्षमता मजबुत बनाउन पालिका तहबाट नै योजना तर्जुमा, स्रोत विनियोजन र कार्यान्वयन गर्ने।
- न्यायिक समितिका पदाधिकारीहरू को प्रति उत्तरदायी हुने र न्यायिक समितिका संयोजक र पदाधिकारिले गरेको गलत मनसाययुक्त कार्यहरूको सन्दर्भमा अनुगमन गरी कारवाहीको समेत व्यवस्था गर्ने गरी आवश्यक स्थानीय कानून र प्रभावकारी संयन्त्रको विकास गर्ने।
- न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ ले दिएको अधिकार अन्तर्गत सम्बन्धित जिल्ला अदालतले स्थानीय तहको अनुगमन गरी प्रतिवेदन दिनुपर्ने हुन्छ। यो कार्यलाई केवल औपचारिकतामा मात्र सीमित नराखी अनुगमनपश्चात वस्तुपरक एवम् कार्यान्वयन योग्य सुझाव दिने।
- स्थानीय तहहरूले पनि जिल्ला अदालतको अनुगमन प्रतिवेदनले औल्याएका त्रुटीहरू निराकरण गर्न प्रयास गर्ने र न्याय सम्पादन सम्बन्धी आफ्नो कार्यको स्वमूल्याङ्कन समेत गरी निरन्तर सुधारमा जोड दिने।

निष्कर्ष:

न्याय सम्पादन एक जटिल एवम् संवेदनशील विषय हो। न्यायिक समितिले न्याय प्रशासनको लोकतान्त्रीकरण र स्थानीयकरण गरी सबै नागरिकको न्यायमा पहुँच अभिवृद्धि गर्दै संविधानले गरेको परिकल्पनालाई धेरै हदसम्म साकार पारेको नै देखिन्छ। साथै संरचनागत सुदृढिकरण र जनशक्तिको सबलिकरण यसको सफलताको पूर्वशर्तको रूपमा रहेकाले सोतर्फ ध्यान दिनु पनि उत्तिकै जरुरी देखिन्छ। अनि मात्र संविधानले परिकल्पना गरेबमोजिम नागरिकले आफ्नो घरदैलोको सरकारबाट विवादको प्रभावकारी समाधान पाउन सक्ने अवस्था रहन्छ।

सन्दर्भ सामाग्री:

- फिलिपिन्सको स्थानीय सरकार ऐन, १९९१
- नेपालको संविधान
- न्यायिक समितिका असल अभ्यासहरू, २०७७
- रमेश अधिकारी, न्यायिक समितिको न्याय निरूपण प्रकृया, २०२३
- द एजुकेटर जर्नल, वर्ष ११ अंक १ पृष्ठ ९
- स्थानीय सरकार संचालन ऐन,
- २०७४
- स्थानीय न्यायिक समिति (कार्य सञ्चालन) दिग्दर्शन, २०८०

उच्च अदालत पाटन

मुद्दाको तथ्याङ्कगत विवरण

अदालतहरूको मुद्दाको लगत, फछ्यौट र बाँकीको विवरण

(२०८१ साल पौष मसान्तसम्म)

सि.नं	अदालत	लगत			फछ्यौट	प्रतिशत	बाँकी	बाँकी मध्येका २ वर्ष नाघेका
		जिम्मेवारी	नयाँ दर्ता	जम्मा लगत				
१	उच्च अदालत पाटन	५१६२	५८५३	११०१५	४९८४	४५.२५%	६०३१	१८
२	उच्च अदालत पाटन हेटौडा इजलास	३७४	७०८	१०८२	५५५	५१.२९%	५२७	०
३	काठमाडौं जिल्ला अदालत	२६४८७	१२६१९	३९१०६	१०७३४	२७.४५%	२८३७२	१९५७
४	भक्तपुर जिल्ला अदालत	३९१८	२०६८	५९८६	१७९१	२९.९२%	४१९५	३२४
५	ललितपुर जिल्ला अदालत	३५१८	२२८६	५८०४	१७९०	३०.८४%	४०१४	४९
६	काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला अदालत	१३५८	१०२८	२३८६	८०८	३३.८६%	१५७८	२१
७	सिन्धुपाल्चोक जिल्ला अदालत	२६०	४२३	६८३	३४९	५१.१०%	३३४	३
८	दोलखा जिल्ला अदालत	२०१	२३८	४३९	१५९	३६.२२%	२८०	१
९	रसुवा जिल्ला अदालत	२७	५१	७८	३६	४६.१५%	४२	०
१०	रामेछाप जिल्ला अदालत	१३१	१६२	२९३	१४२	४८.४६%	१५१	०
११	नुवाकोट जिल्ला अदालत	२५५	३८५	६४०	३४४	५३.७५%	२९६	२
१२	धादिङ जिल्ला अदालत	५३१	४७३	१००४	५१३	५१.१०%	४९१	४६
१३	सिन्धुली जिल्ला अदालत	६५९	४१६	१०७५	३८४	३५.७२%	६९१	४७
१४	चितवनजिल्ला अदालत	१९५०	२२४१	४१९१	१७८२	४२.५२%	२४०९	२३
१५	मकवानपुर जिल्ला अदालत	१५९७	११९६	२७९३	११५८	४१.४६%	१६३५	८

उच्च अदालत पाटन

लेख उपलब्ध गराइदिनु हुन अनुरोध

उच्च अदालत पाटनको इ-बुलेटिनको आगामी अङ्कका लागि कानून, न्याय र न्यायिक सिद्धान्तसँग सम्बन्धित विषयमा कम्तिमा १५०० शब्ददेखि बढीमा २००० शब्दसम्मका लेख रचनाहरू नेपाली युनिकोड फण्टमा टाइप गरी यस बुलेटिनको ई-मेल ठेगाना:- bulletin.hcpatan@gmail.com मा उपलब्ध गराई दिनु हुन उच्च अदालत पाटन, उच्च अदालत पाटन हेटौडा इजलास तथा मातहतका अदालतहरूमा कार्यरत माननीय न्यायाधीश तथा कर्मचारीहरूमा हार्दिक अनुरोध छ।

इ-बुलेटिन प्रकाशन समिति	
श्यामकुमार भट्टराई, न्यायाधीश	संयोजक
ब्रजेश प्याकुरेल, न्यायाधीश	सदस्य
दुर्गाप्रसाद ढुङ्गेल, न्यायाधीश	सदस्य
श्रीलाल पौडेल, रजिष्ट्रार	सदस्य
अनितनाथ कायस्थ, सूचना प्रविधि अधिकृत	सदस्य

इ-बुलेटिन सम्पादन समिति
शाखा अधिकृत लोकचन ढकाल
शाखा अधिकृत मोनिका चौधरी
शाखा अधिकृत हृदयचन्द्र राई